

Thuis in de kerk?

Een verkenning naar de relatie streektaal en kerk op Oost Terschelling

Ernst Zoomers

Inleiding: een wereld van taal

De veerboot die je van de Friese zeehaven Harlingen naar Terschelling brengt draagt als naam ‘Friesland’. Maar eenmaal op Terschelling zoek je tevergeefs naar de bekende Friese vlag met de zeven rode pompeblêden. En aan het eerste hotel dat je richting oost tegenkomt prijkt de naam ‘Schylge’. Niet Skylge dus, zoals Terschelling in Friesland wel wordt genoemd. En wanneer je, nog verder oostwaarts middenin het dorp Midsland staat, ontdek je dat de kerk aldaar ‘Meslânzer kerk’ heet. ‘Kerk’ is geen Fries woord en ‘Meslânzer’ is geen Nederlands begrip. Maar wat het dan wel is?

Toen ik zeven jaar geleden naar Terschelling kwam om er als predikant op het oostelijk deel van het eiland te komen werken kreeg ik te horen dat Terschelling weliswaar bestuurlijk gezien bij de provincie Friesland hoort, maar dat op dit eiland ‘gewoon’ Nederlands wordt gesproken. En dat in de kerkdienst het Nederlands de voertaal is. Eenmaal op Terschelling werd me al snel duidelijk dat vooral sommige oudere Terschellingers graag onder elkaar hun eigen taal spreken. Hun eigen taal? Zo is het inderdaad, maar wie vraagt naar welke taal dat is stuit op een probleem. Er is geen Terschellings dialect, dit Waddeneiland is meertalig. Op een afstand van maximaal 15 kilometer zijn er van oudsher maar liefst drie talen. Op West is dat het Westers. Aan de oostkant van het eiland worden er vanaf de Heester dijk twee dialecten gesproken: rondom Midsland het Meslânzers en verder oostelijk het Aasters.¹ A.J. Zwaal beschrijft hoe de drie talen in de achttiende eeuw al gesignaleerd werden. Pieter van Cuyck bezocht in die tijd Terschelling en merkt op: “Als een grote bijzonderheid merk ik aan, dat de inwoners van Westerschelling een taal spreken, welke onverstaanbaar is voor degenen die de overige dorpen bewonen, ofschoon die van Westerschelling het gewone Hollands verstaan.”²

In deze verkenning zal ik me richten op het gebruik van het Aasters en Meslânzers, de twee dialecten die op Oost Terschelling worden gesproken.

Overigens is het een bescheiden en steeds kleiner wordende minderheid van de eilanders die zich op deze manier uitdrukt. Weliswaar werd vroeger thuis in de

¹ Sommigen onderscheiden ook nog het Formerums.

² A.J. Zwaal, *Terschellinger Historie*. Terschelling 2000

streektaal gesproken. Voor sommige Terschellingsters is de streektaal daarom hun moedertaal. Het is een taal die niet geschreven werd. Eenmaal op de basisschool was uitsluitend het Nederlands de voertaal. Bovendien komen veel bewoners van Terschelling van elders en hebben daarom geen eilander wortels. Ook niet wat betreft de taal waarin ze groot werden gebracht. Jongere eilanders die tegenwoordig op Terschelling opgroeien krijgen de streektaal van huis uit niet meer mee. In het recente verleden werkte er een docent Aasters op de basisschool op het oostelijk deel van het eiland. Die tijd is voorbij. De eilander dialecten zijn daarom heel beperkt bruikbaar. Zoals iemand van zijn kinderen hoorde: “Houd er toch mee op Pap, in Harlingen kan je er al niets meer mee!”

Er zijn in de loop van de tijd pogingen gedaan om de gesproken streektalen op schrift te stellen. Zo bestaat er een woordenboek van het Aasters, dat in 1976 werd gepubliceerd door de Friese Academie.³ Er is een werkgroep bezig met een dergelijk project voor het Meslânzers. De toneelgroep De Aasterjoonpraters maakt jaarlijks een voorstelling in de streektaal. En er zijn Terschellingsters die, wanneer een eilander ten grave gedragen wordt, in de afscheidsdienst een herdenkingsrede uitspreken in de streektaal. Het is opvallend hoeveel enthousiasme dat teweegbrengt. Teunis Schol ten slotte schreef gedichten in *De Terschellingster* over allerlei eilander kwesties, ook in de Terschellingster dialecten.⁴ Zijn gedichten vonden veel weerklank.

Het rapport *Language vitality and Endangerment* wijst erop hoe elke taal een unieke culturele wijsheid van een groep mensen herbergt. Een taal is daarmee de heel specifieke uitdrukking van een bepaalde menselijke ervaring van de werkelijkheid. De taal die gesproken wordt, de taal waarin gedacht wordt, de taal die geschreven wordt maakt de wereld tot de wereld zoals deze gezien wordt. “If you don’t breath – there is no air, if you don’t walk – there is no earth, if you don’t speak – there is no world.” De taal schept een wereld.⁵

In deze verkenning wil ik onderzoeken wat de betekenis van het gebruik van het Meslânzers en het Aasters in de kerkdiensten van de Hervormde gemeente Oost Terschelling kan zijn. Deze verkenning is onderdeel van een bredere vraag naar de plaats van de kerk. Want wat betekent het dat de hervormde gemeente Oost Terschelling haar plaats heeft op dit deel van het eiland? Wat betekent het voor de kerk dat de taal van Oost Terschelling óók het Meslânzers en het Aasters is? En als

³ C. Roggen, *Wêdenboek fon et Aasters*.

⁴ Teunis Schol, *Te Pas en te Onpas. Terschellingster gedichten*, Isola Arte 2012.

⁵ Document van de *Unesco Ad Hoc Expert Group On Endangered Languages*, Parijs 2003

die talen in de kerkdienst gebruikt worden: welke wereld scheppen zij daar? Immers, wie een kerk binnenkomt voor een viering komt een bepaalde ruimte binnen. Het is de ruimte van een bepaald gebouw en van de sfeer ervan. De sfeer die mede bepaald wordt door de andere kerkgangers en de voorganger(s). Ook het licht, de kaarsen, het meubilair en niet te vergeten de innerlijke ruimte van de kerkgangers zelf die zij mee naar binnen nemen van de wereld buiten het kerkgebouw dragen bij aan de wereld daarbinnen. Maar wie een kerk binnenkomt betreedt ook een wereld van taal, van de woorden en de begrippen die er gebruikt worden. Is deze taal een vreemde entiteit die je moet binnengaan? Maakt het uit welke taal gebruikt wordt of kunnen de woorden net zo goed anders zijn?

Een onderzoek naar de plaats van de streektaal in de kerk is hiermee tevens een verkenning naar de plaats van de kerk. De plaats van de kerk op Terschelling.

In deze verkenning beschrijf ik in de eerste paragraaf wat de relatie is van de streektaal op Oost - Terschelling en de kerk. Daartoe raadpleeg ik een studie over Terschelling die meer dan een eeuw geleden verscheen en van de hand is van een predikant die zich in Friesland sterk heeft gemaakt voor het gebruik van het Fries als kerktaal. Ik bezoek de kerkhoven van Hoorn en Midsland om te zien welke taal er op de grafstenen wordt gebruikt. Ten slotte bekijk ik de *Woordenlijst Meslâns* om te zien of er woorden in voorkomen die te maken kunnen hebben met de kerk.

Hierna voer ik in de tweede paragraaf een bescheiden onderzoekje uit naar een mogelijk gebruik van de streektalen in de kerk op Oost Terschelling. Ik ga hierbij te rade bij de voormalige docent Aasters. Tevens doe ik een kleine peiling onder kerkgangers over de waarde van het gebruiken van de streektalen in de kerkdienst.

Ten slotte sluit ik af met een enkele bevinding in dit verband.

I

De relatie streektaal - kerk

In hoeverre is er een verbinding tussen de streektalen op Oost Terschelling en de kerk? De hervormde gemeente Oost Terschelling organiseert afwisselend in twee kerkgebouwen haar vieringen. In de Meslânzer kerk in Midsland en in de Sint Janskerk in Hoorn. De Hervormde kerk van Midsland heeft sinds enkele jaren als naam Meslânzer kerk. De kerkenraad organiseerde een prijsvraag over de naam van de kerk ter gelegenheid van de heropening van de kerk vijf jaar geleden waaruit deze naam kwam. De kerk heeft hiermee een naam gekregen die gemunt is in de streektaal van het dorp Midsland en omgeving. Het gebouw bevindt zich in het midden van Midsland en is gebouwd in 1880. Op dezelfde plaats waar zich eerder een middeleeuwse kerk bevond. In de huidige Meslânzer kerk wordt een luidklok uit die oude kerk bewaard. Een opschrift luidt: '1452 heer Tjerk pastoor te Midsland'. Waarin geen woord meslâns is te bekennen.

Ook de Sint Janskerk heeft een centrale plaats in het dorp Hoorn. De naam heeft oude papieren. Nog steeds wordt elke zomer Sint Jan op Terschelling gevierd. In Midsland is een speciaal Sint-Janscomité belast met deze taak. Er wordt aangenomen dat de kerk van Hoorn daar al vanaf het begin van de dertiende eeuw haar plaats heeft.

Als je het strikt letterlijk neemt is de plaats van de beide kerken dus al eeuwenlang bepaald en dezelfde. De gemeenschap die in de kerken samenkomt bestaat uit eilanders en uit gasten die Terschelling voor een tijdje bezoeken. Zij komen dus niet alleen bij elkaar, zij komen ergens bij elkaar. Al eeuwen op deze beide plaatsen. Voor eilanders zijn deze kerkplekken belangrijk. In allerlei opzichten. De kerken zijn namelijk gezichtsbepalend voor de beide dorpen. Rondom beide kerken bevinden zich dodenakkers waar de eilander gemeenschap om Oost haar doden begraaft. Voor de gasten zijn de plaatsen eveneens van betekenis, want deze kerken bieden hen op hun tijdelijke verblijfplaats de mogelijkheid om mee te doen met vieringen in het centrum van de plaatselijke eilandgemeenschap.⁶

De taal die in de kerkdiensten gebruikt wordt is het Nederlands. Er komt, anders dan soms in de rest van de provincie Friesland, geen enkel woord Fries aan te pas.

⁶ Voor de goede orde: er zijn verschillende kerken op Terschelling. Voor een overzicht van de bij de Raad van Kerken op Terschelling aangesloten kerken: zie kerkenopterschelling.nl

Het niet gebruiken van de Friese taal heeft oude wortels. In de geschiedenis van Terschelling blijkt het eiland telkens dan weer bij Friesland te horen en dan weer bij Holland. Na de Franse tijd behoorde Terschelling jarenlang bij de provincie Noord-Holland. Vanaf 1942 wordt het bij de provincie Friesland gerekend.

Het stuivertje wisselen van dit Waddeneiland tussen de beide provincies leverde vanaf Terschelling gezien een ambivalente relatie met Friesland op. Zo tref je de wapens van alle Friese gemeenten aan op het ‘Coulonhûs’, een onderdeel van de Fryske Akademy aan de Doelestraat in Leeuwarden. Deze wapens werden bij een restauratie van zestig jaar geleden aangebracht. Van iedere gemeente die financieel bijgedragen heeft werd een gevelsteen geplaatst. De gemeente Terschelling heeft niet bijgedragen. Was het zuinigheid dat er niet aan meebetaald werd? Of had het te maken met een bepaalde houding te opzichte van Friesland die hier op het eiland zou heersen?⁷

De weg van Oost naar West op het eiland was lange tijd een karrenspoor: stoffig in de zomer en modderig in de winter. Wie vanuit Oosterend bijvoorbeeld iets op het gemeentehuis had te bespreken was een hele dag onderweg. In 1910 werd onder verantwoordelijkheid van de Provincie Noord-Holland en het gemeentebestuur van Terschelling met behulp van een gift eindelijk een verharde weg aangelegd. Toen op Terschelling honderd jaar later het eeuwfeest van deze weg gevierd werd kon je in Landerum aan een van de huizen de Noord-Hollandse vlag zien wapperen.

Voor meer reliëf in de taalkundige relatie Friesland - Terschelling ga ik eerst eens te raden bij een verre voorganger van mij op de kansel in Hoorn. Geert Aeilco Wumkes (1869 – 1954) begon in 1894 als predikant op Terschelling in de kerk van Hoorn. Wumkes zou een voorvechter van het Fries als kerktaal blijken te zijn. Hij was de predikant die 21 jaar later in Tzum als eerste (orthodoxe) dominee een preek in deze taal gehouden heeft. Nog meer beeldbepalend was zijn vertaling van de volledige bijbel in het Fries, samen met E.B. Folkertsma. Het was de eerste Friese bijbel. Nadat Wumkes Terschelling in 1898 verlaten had schreef hij een historische studie over het eiland.⁸ Terschelling was in die tijd, zoals hierboven al genoemd, onderdeel van Noord-Holland. Zijn ‘Schetsen’ schreef Wumkes niet in het Fries, maar in het Nederlands. Wumkes zag zijn studie echter wel als bijdrage aan de geschiedenis van “mijn Friesch vaderland, waartoe ook Schellingerland in volkenkundigen zin behoort,” zoals hij in het voorwoord optekent. Voor veel

⁷ Deze observatie dank ik aan Triny Martens te Landerum

⁸ Ds G.A. Wumkes, *Tussen Flie en Borne. Schetsen uit de geschiedenis van Schellingerland*, Leeuwarden 1968 (1900)

bewoners van dit Waddeneiland is Friesland echter ook in 2016 ver weg. Wumkes laat zien zich in 1900 eveneens bewust te zijn van die afstand, maar schrijft: “De scheiding van Friesland, die – gelijk wij zagen – in het begin van 14^e eeuw plaats vond, was echter, strikt genomen, geen scheiding, omdat bij ebbe het Wad tussen de Friesche en Schellinger kust droog ligt.” Kun je met evenveel recht niet beweren dat Terschelling, omdat het Wad bij vloed zonder boot onbegaanbaar is, gescheiden is van Friesland. Een ander water geldt voor Wumkes wel als grens. Dat is het Vlie, dat Wumkes beschrijft als de taalgrens die het Fries van het Nederlands scheidt.⁹

Opvallend is dat Wumkes in zijn studie verder niets concreets schrijft over de dialecten van Terschelling. Bij wijze van uitzondering worden de Terschellinger talen genoemd in zijn bespreking van de naam van het eiland. ‘Skilge,’ zo noemt de bevolking hun eiland volgens Wumkes.¹⁰ Dat wordt anno 2016 op Oost Terschelling niet bevestigd. Eilanders spreken over Schylge, niet over Skylge. Op West Terschelling kan dat anders zijn. Daar wordt het Westerse dialect gesproken, dat, naar verluid, een hardere ‘k’ kent in vergelijking met Oost Terschelling. Of het een echte ‘k’ wordt is evenwel de vraag. *Oan Schylge*, het officieuze volkslied van Terschelling werd geschreven door J. S. Bakker. Bakker leefde van 1802 tot 1863. Hij werd geboren op West Terschelling en was daar Doopsgezind predikant. *Oan Schylge* werd gepubliceerd als *Oan Schiellinge*.¹¹ Bij begrafenissen om Oost wordt de afscheidsdienst soms besloten met het zingen van twee strofen van dit lied. In de streektaal dus die op West gebezigd wordt.

*O, Schylge myn lântse,
wat hab ik dy jeaf.
Al wa dy net priiżet,
dy fynt my toch deaf.*

*Sò lang asto steeste,
sò fest op dyn sân.
Wês fol brave minsken,
myn jeaf Schylgerlân.*

⁹ “het Flie is nog de taalgrens tussen de landslieden, de Friesche en die Hollands spreken. Op Schellinge hoort ge nog echte Friesche klanken, maar gaat ge het Flie over, dan is het uit met ’t Friesch.”

¹⁰ “Treffend wordt het getuigenis der oude oorkonden bevestigd door de levende spreektaal der eilanders van onze tijd. Zij zijn Friezen van zuiveren bloede en in hun echt Frieschen tongval spreken zij altijd van Skilege, Skilge of Skilinge en voluit van Skilgelân. Hun volkslied, eveneens in het Schellinger Friesch gedicht, draagt tot titel: *Oan Skilinge*.”

¹¹ in: *Swanneblummen*, Jierboekje for 1855. Liowerd 1854, p. 73 - 74

Het West-Terschellings dialect is een Friese streektaal, zoals hier zichtbaar is.¹² Ziet Wumkes met zijn voorliefde voor Friesland misschien iets over het hoofd? Heeft hij de gesproken taal van Terschelling verfrist met zijn nadruk op Skilge met een ‘k’ en door te spreken over een “echt Friese tongval”? Of was de situatie van de streektalen van Terschelling in vergelijking met het Fries rond de vorige eeuwwisseling toch anders? Is er in de loop van de jaren iets veranderd in de relatie van Terschelling met Friesland voor zover het de taal betreft?

Vervolgens breng ik een bezoek aan de kerkhoven in Midsland en Hoorn. In dit kader valt me al snel iets op. Je zoekt er tevergeefs naar het gebruik van de streektalen op de grafmonumenten. Ook grafschriften in de Friese taal kom je eigenlijk niet tegen. In Midsland zie ik alleen teksten in het Nederlands op de grafstenen. Op de begraafplaats in Hoorn vind je iets meer dan vijfhonderd grafmonumenten. Ik ontdek drie grafstenen waarop een tekst in het Aasters te lezen valt.¹³ Terwijl je zou kunnen denken dat als de streektaal je moedertaal is, als je aan het begin van je leven hebt leren spreken en denken in de streektaal – waarom zou je dit aan het einde van je leven niet op je grafsteen laten zetten?

Er zijn verschillende redenen voor een ontkennend antwoord op deze vraag aan te dragen. We zagen al dat de streektalen bij uitstek gesproken talen zijn. Het zijn talen voor thuis, niet in de eerste plaats voor in de openbaarheid, zoals een begraafplaats openbaar is, ondanks het ingetogen karakter ervan. Wie de streektaal bovendien opschrijft gaat hiermee een grens over. Weinig mensen doen dat. Want hoe moet het opgeschreven worden, wat is de juiste schrijfwijze? Ook schaamte kan hierbij een rol spelen. Je zult maar voor ongeletterd uitgemaakt worden, omdat er geen Nederlands op je grafsteen staat! Voor een kerkhof op Terschelling met haar vele gasten en nieuwe bewoners wordt het ten slotte ook belangrijk gevonden als iedereen de monumenten kan lezen en begrijpen.¹⁴

Ten slotte raadpleeg ik de *Meslânzer Woordenlijst* op het voorkomen van woorden die met de kerk te maken hebben. Deze nog ongepubliceerde *Woordenlijst* (versie februari 2016) wordt samengesteld door een werkgroep die zich ten doel heeft gesteld deze taal en woordenschat te conserveren voor het nageslacht.¹⁵ Er zijn ook

¹² Evenals het Aasters. Het Meslânzer daarentegen zou een Hollands dialect zijn.

¹³ De teksten zijn: ‘Schylje my lôn/Wat haw ik dy leaf’, een gedicht: ‘For David –Un pil for alle kwaalen’ en op een ander grafmonument: ‘HIER LEIT BEGRAVEN (...) FOROL BETANKET’

¹⁴ Met dank aan Ymke van Zwol, Baaiduinen en Jan Zorgdrager, Hoorn

¹⁵ De werkgroep bestaat uit Triny Martens, Gettje Pals, Nel Swart en Piet Smit. Ik dank hen voor het kunnen inzien van de woordenlijst.

plannen om de uitspraak van de woorden vast te leggen. De *Woordenlijst* bevat naar schatting zo'n vierduizend woorden. Daarin tel ik in een quick scan dertig woorden die te maken hebben met kerk of bijbel. Dat is minder dan één procent.

Hoe deze verhouding te wegen? We kunnen veronderstellen dat hiermee nogmaals duidelijk wordt dat de streektaal bij uitstek de taal voor thuis is. Vergelijkbaar met wat hierboven geconstateerd werd bij de grafmonumenten, waarop de streektaal zo goed als afwezig is.

Soms is de betekenis van de woorden die met de kerk te maken hebben duidelijk en tastbaar. Zoals bijvoorbeeld bij 'kerkelând' (land dat in bezit van de kerk is en ter pacht wordt gegeven), bij 'te doadekerken' (naar een begrafenis gaan), bij 'aartsfader' (aartsvader, maar ook: kanjer), bij 'efangely' (evangelie), 'fergemy' (een krachtterm) en bij 'fraaglere' (belijdeniscatechisatie, met de duidelijke vraag en antwoorden uit de catechismus). Anders wordt dat bij 'grouw' (groot, zwaar en ook: vrijzinnig, wat te maken kan hebben met de grotere aanhang van de vrijzinnigen) en bij 'munnek' (wat dwars, deugniet betekent. Heeft dat te maken met de zoon die niet op het bedrijf bleef maar het klooster inging?) En wat te denken van 'lowe' (geloven) dat maar een letter verschilt van 'lowen' (deurscharnier)?

Wat maken we op uit de bovenstaande bevindingen? In ieder geval dat er een relatie bestaat tussen kerk en streektaal op Oost Terschelling. Deze relatie is bescheiden, je kunt zelfs zeggen: marginaal. Voor wie er op let is ze echter ook niet afwezig.

Wat betekent dit? Hoe komt het dat de rol van de streektaal zo bescheiden is? Bescheiden is iets anders dan verwaarloosbaar, zoals bijvoorbeeld de respons op de prijsvraag naar een naam voor de kerk in Midsland, waaruit een naam in de streektaal tevoorschijn is gekomen, laat zien.

Enkele vragen blijven over. In hoeverre is het mogelijk en zinvol de streektalen van Oost Terschelling een plaats te geven in de kerkdienst? Kan het gebruik van de streektaal in de kerkdienst een bijdrage zijn aan spiritualiteit van de eilanders? Kan datzelfde gelden voor de gasten die op Terschelling de kerkdienst bezoeken? Hoe wordt dat door hen gewaardeerd?

In de volgende paragraaf steken we ons licht op bij de studie van de spiritualiteit en bij de voormalige docent Aasters in het basisonderwijs op Terschelling. Een onderzoekje onder kerkgangsters naar de waarde van het gebruik van de streektaal in de kerkelijke viering sluit de tweede paragraaf af.

II

Een mogelijk gebruik van de streektalen in de kerk

Spiritualiteit definieer ik hier als de ervaring van en de zoektocht naar de kern van het menselijk leven, waarbij ideeën van zingeving gecombineerd worden met de totale ervaring van het leven. Door Kees Waaijman is hierbij onderscheid gemaakt in drie grondvormen van spiritualiteit. Voor onze verkenning is in dit verband vooral de derde grondvorm van belang.¹⁶ Deze wordt ‘primordiale spiritualiteit’ genoemd. Zij wordt vaak over het hoofd gezien omdat ze zo gewoon is. Nauw aansluitend bij het dagelijks leven is deze spiritualiteit immers seculier en wordt zij in de levensloop ontdekt en ontwikkeld. Zij hangt samen met oorspronkelijke gegevens van het leven. We kunnen bij deze spiritualiteit denken aan de plaats waar je geboren bent, de lichamelijke en de primaire relaties. Ook de moedertaal kan tot deze vorm van spiritualiteit gerekend worden. Op Terschelling is die taal het Nederlands, behalve als er in huis een van de streektalen werd gesproken. Hoe wijd verbreid dit ooit was weet ik niet. Belangrijker nog is de vraag hoe wijd verbreid dit nog is, maar dat is hier niet na te gaan.

Ik voer in dit kader een willekeurige peiling uit naar het gebruik en de gevoelswaarde van het Meslânzers bij de jongere generatie die geboren is tussen 1965 en 1975 en zelf jonge kinderen heeft. De peiling naar de spiritualiteit van deze streektaal vindt plaats onderweg, bij willekeurige Terschellingers op Oost Terschelling. Meestal krijg ik een antwoord dat vergelijkbaar is met de twee reacties hieronder, opgetekend bij de kapper en op de rommelmarkt.

“Thuis werd er wel Meslânzers gesproken, door mijn moeder dan, op school niet. Ik denk ook dat het niet speciaal het Meslânzers is dat iets oproept, het is meer de Terschellinger tongval. De manier waarop je de woorden uitspreekt. Dat voelt eigen. Mijn partner komt uit Zuidoost Friesland. Zelfs als hij Meslânzers zou leren spreken, dan zou het toch niet zo vertrouwd klinken.”

“Ik spreek het thuis niet met mijn kinderen. Maar ik hoor wel hoe ze met elkaar en

¹⁶ zie bijvoorbeeld het artikel van Kees Waaijman, in H.Jochemsen e.a., *Zinervaring in de zorg*, Assen 2005

hun vriendjes spreken. De manier waarop ze aan het eind van een zin ‘joaë’ zeggen: ‘joh,’ ‘jongen.’ Ik hoor het ook wel van anderen. Als je niet op Terschelling bent, bijvoorbeeld op een boorplatform, dan herken je elkaar als je iemand zo hoort praten. Je weet dan: hé, dat is er een van het eiland. Dat schept toch een band.”

Om de vraagstelling wat meer reliëf te geven zoek ik Richard van der Veen op. Richard heeft jaren Aasters gegeven op de basisschool in Hoorn. Nadat hij daarmee gestopt is heeft hij de verhalen die hij vertelde gebundeld in *Sprookjes en Sagen van Terschelling*. Tegenwoordig is hij bezig met een boek over geschiedenis. Ik maak gebruik van de ontmoeting om met hem eveneens het verhaal uit Handelingen 2 te bespreken. Dit verhaal speelde een belangrijke rol in de discussie in Friesland over het gebruik van het Fries in de kerkdienst. Onlangs verscheen er in dit verband een nieuwe studie *Op ús eigen wiize*.¹⁷

In het tweede hoofdstuk van Handelingen lezen we over de verbazing van de menigte die op het Pinksterfeest de Galilese leerlingen van Jezus ieder in hun eigen taal horen spreken. (Handelingen 2 : 7 - 8) Zou Van der Veen, als deskundige op het gebied van het Aasters, me kunnen helpen bij het begrijpen van deze verbazing?

Maar Richard, jij bent toch opgegroeid in Leeuwarden?

“Dat is waar, maar mijn Terschellinger oma van moeders kant kwam altijd bij ons overwinteren. Via haar en mijn moeder, Annie van der Veen – Smit, leerde ik het Aasters. Ik was daar toen al beter in dat in het Fries. Ik weet nog dat ik solliciteerde op een school in Engwierum. Ze vroegen me hoe ik erover dacht daar te gaan wonen. Omdat ik een goede beurt wilde maken antwoordde ik in het Fries. Ik dacht nog: in het Aasters is het ‘plak’. In het Fries zal dat wel ‘pleats’ zijn. Dus zei ik: “Als er een pleats for my is, dan wil ik wel.” Ik wist niet dat een pleats het woord is voor een mooie herenboerderij... Die sollicitatie, dat werd ‘m dus niet.”

Het luistert nauw, die taal! De gevoelswaarde spreekt een aardig woordje mee.

“Ik weet nog dat ik van mijn oma leerde om niet Aasters tegen een Meslânzer spreken. Dat had met de positie van het Aasters op Terschelling te maken. Je moet weten: van West naar Oost is het toch alsof je van de hoge hoed, via de bolhoed (in Midsland), naar de platte pet gaat. Aasters sprak je alleen tegen Aasters. Bovendien werd het Aasters eigenlijk alleen gesproken. Het werd niet geschreven en er werd niet in gezongen. Het was heel wat toen Cees Roggen in 1976 zijn *Wêdeboek fon et Aasters* publiceerde, het eerste woordenboek van een Terschellinger dialect.”

¹⁷ Hinne Wagenaar, *Op ús eigen wiize. Sân ferhalen út it boek Hannelingen oer taal en kultuer*, Gorredijk 2015

Twee jaar geleden ben je gestopt met het onderwijs in het Aasters op de basisschool.

“Ik merkte dat eigenlijk niemand meer Aasters sprak met zijn kinderen. Ook de oma’s en opa’s bij wie ik informeerde deden dat niet. En de kinderen vroegen me of het niet in het Nederlands kon. Je moet bedenken: het is maar een hele kleine groep die deze taal nog gebruikt. In de jaren negentig was er iemand die niet kon slapen. Zij heeft toen de hele nacht, in plaats van schapjes, liggen tellen wie er nog Aasters praatten. Ze kwam op wereldwijd honderdvijftig personen. Sindsdien is dat bepaald niet toegenomen. Ik kan er mee leven omdat ik me realiseer dat alles altijd onderhevig is aan verandering. Daarentegen trekken de toneeluitvoeringen van de Aaster Joonpraters altijd volle zalen met een enthousiast publiek.

Op Terschelling hebben we drie dialecten. Dat is leuk en prachtig, zo’n verscheidenheid, maar ik denk wel dat ze elkaar tegen hebben gewerkt. Het gebeurt weleens dat ik gevraagd word door iemand om bijvoorbeeld de menukaart in het Terschellings te vertalen. Maar er bestaat geen Terschellings! Ik vraag dan: ‘Wat wil je? Westers, Aasters of Meslânzers?’ Het gevolg is dat er uiteindelijk dan niks van komt.”

Hoe kijk jij aan tegen het verhaal over die Galilese leerlingen van Jezus op het Pinksterfeest? Dat de verschillende bezoekers van Jeruzalem hen allemaal in hun eigen moedertaal horen spreken?

“Ik denk eerlijk gezegd dat het hier niet om de taal met een grammatica en een woordenboek gaat. Je hebt namelijk nog een taal. Ik heb een hondenschool en daar probeer ik mensen de taal van de hond te leren. Dat is een universele taal. Of een hond uit Mexico of uit China komt, ze begrijpen elkaar onmiddellijk. Een hond verstaat namelijk geen Nederlands of Aasters. En als je wel vrolijk doet, maar niet vrolijk bent – een hond ziet dat aan jou. Kijk eens wat je doet met je lichaam, met je houding: wat draag je uit zonder woorden? Je gebruikt hiermee een andere taal die vertelt hoe je overkomt. Daar spreek je ook mee.

De leerlingen van Jezus droegen met Pinksteren zonder twijfel iets hartverwarmends uit over iets dat overstijgend is. Iedereen kon dat begrijpen.”¹⁸

Zowel de voormalige docent Aasters als beide andere Terschellingers uit mijn peiling wijzen op het fragmentarische karakter van de streektaal op Terschelling. Zij wijzen eveneens op wat er mee overgedragen wordt met de woorden van een taal. Daaruit blijkt – niet onverwacht – dat de streektalen een belangrijk onderdeel vormen van de plaats waar ze gesproken worden. Hoe marginaal de talen ook zijn,

¹⁸ Vraaggesprek in gewijzigde vorm eerder in *Op ‘e Riid, gezamenlijk kerkblad van Terschelling*, 45ste jaargang nr. 5, mei 2016.

ook in deze tijd dragen ze bij aan een karakterisering van het oostelijk deel van dit Waddeneiland als Oost Terschelling. Ze zijn typisch lokaal. Wat betekent dit voor de kerk onderdeel uitmaakt van een specifieke gemeenschap? De kerk die hier haar plaats heeft?

In de liturgie voor de kerkdienst van zondag 4 september 2016 stond het volgende lied afgedrukt:

Laudate omnes gentes

Laudate omnes gentes, laudate Dominum

Laudate omnes gentes, laudate Dominum

Ferbeug jim alle folken, ferbeug jim in de Heer.

Ferbeug jim alle folken, en loow God ammàr wer.

Wês blii jim olle folken, wês blii jim yn de Heer.

Wês blii jim olle folken, in priiŕje him oltyd wer.

Verblijdt u alle volken, verblijdt u in de Heer.

Verblijdt u alle volken, en looft God altijd weer.

Kerkgangers werden zo in de gelegenheid gesteld niet alleen de Heer te loven in het Nederlands (en het Latijn), maar ook in de beide talen van Oost Terschelling. In het Meslânzers. En in het Aasters, in de taal van de plaats waar de St Janskerk in Hoorn staat, waar de kerkelijke viering plaatsvond. Al meerdere malen in 2016 heeft dit lied op deze manier in de liturgie van de vieringen van de Hervormde Gemeente Oost Terschelling gestaan. Regelmatige kerkgangers op Terschelling hebben het daarom vaker gezongen. En Psalm 23 werd ooit in een eerdere viering in de Meslânzer kerk voorgelezen in het Meslânzers.

Zondag 4 september werden de naar schatting 60 -70 kerkgangers uitgenodigd mee te werken aan een onderzoek naar de waardering van het gebruik van de streektaal in de kerkdienst.

Op het liturgieblaadje was de volgende vraag te lezen:

Hoe waardeer je het dat in deze kerkdienst de streektalen van Oost Terschelling een plaats hebben? Wat roept het bij je op? Reacties zullen strict anoniem worden gebruikt.

Na afloop van de viering noteerde ik de volgende reacties, mondeling bij de uitgang van de kerk en via e-mail.

“Om mij mag er wel vaker iets in het Aasters of Meslânzers in de dienst voorkomen. Het voegt iets specifiek Terschellings toe aan een dienst. Achterop *Ousedôbeniis*, het clubblad van voetbalvereniging AVV schrijft Dirk Mier altijd: Wit jim dot... en dan volgen er enige wetenswaardigheden van de leden van AVV in het Aasters.

In *De Terschellinger* geeft Richard van der Veen elk jaar in januari uitgebreid verslag van “de Buren” van Hoarne in het Aasters. Het is daarom een mooi initiatief om de Hervormde Gemeente van Oost niet achter te laten blijven. ‘t Is al mooi dat er een start mee gemaakt is met het zingen van Laudate in 4 ‘talen’ en de vertaling van de Heer is mijn Herder in het Meslânzers. Het is jammer dat Richard geen Aasterse les meer mag geven op de lagere school. Iedereen geniet toch ook van de toneelstukken in het Aasters! Veel succes met het ‘doorzetten’ van dit initiatief!”

“Houd dat dialect er maar in.”

“Van mij hoeft het niet in de kerk. Ik spreek Aasters met mensen die ik ken. Hier in de kerk is het anders. Het is niet eigen.”

“Ik ben blij dat de dialecten worden gebruikt. De mensen die het nog spreken zijn ver in de minderheid, maar toch heeft het iets 'eigens' om het te horen gebruiken. Zo voelt het in ieder geval voor mij. Ik weet niet of ik me goed uitdruk, maar de teksten worden er 'gewoner' door. Alsof de woorden dichterbij komen.”

“Ik vind het fijn om in het aesters te zingen, het komt dichterbij mezelf, intiemer. Maar ik heb moeite met het woord -Heer- omdat ik het nooit zo gebruik er het rijmt niet op -wer-. Ik voel me trots op mijn taal en mijn kerk. Waar ik ben gedoopt en getrouwd en waar mijn familie ligt begraven.”

“Van ons mag je er mee doorgaan.
Ik vindt het almachtig prachtig.”

“Wij wonen in Friesland en maken deel uit van een kerkelijke gemeente. Daar zingen we elke dienst twee liederen in het Fries. We vinden dat erg prettig, hoewel we geen "diepfriezen" zijn. Vanuit dat perspectief, en als taalkundigen van opleiding, steunen we het gebruik van streektalen van harte.”

“Wij zijn (tijdelijke) gasten, daarom kan onze opvatting slechts bescheiden van aard zijn. Wij vonden de streektalen in het lied 117 d mooi om mee te zingen. Als gasten vonden we het authentiek. Daarbij past de kanttekening dat wij, via het tekstdeel in het Nederlands, ook begrepen wat wij zongen. Verstaanbaarheid is in deze wel belangrijk (voor ons). Meezingen met iets waarvan de betekenis je ontgaat, ook al is er de beleving van het gemeenschappelijke, heeft aanzienlijk minder betekenis.”

“Ik ben weliswaar op West opgegroeid, maar het voelt voor mij zo eigen.”

“Het gebruik van streektalen in de kerkdienst van Oost Terschelling vind ik prettig. Het versterkt ook het gevoel van saamhorigheid, maar samengaande met de Nederlandse taal s.v.p. daar ik uiteindelijk een Groningse ben.”

III

Ten slotte

Welke plaats heeft de kerk? Welke plaats neemt zij in? En wat betekent het, in dit geval, dat de hervormde gemeente Oost Terschelling haar plaats heeft hier op Terschelling? De vraag kan een anachronisme lijken. Om in deze tijd, waarin de *connectivity* van veel mensen zich uitstrekt tot over de hele wereld, te vragen naar de lokale plaats van de kerk. Maar wie zich alleen richt op de digitale wereld en de verbindingen die daar gelegd worden, ziet iets over het hoofd. Diegene ziet de veerboot over het hoofd. In de vakanties en ook daarbuiten bezoeken veel mensen liefelijk Terschelling. Zij steken de Waddenzee over en komen op Terschelling, dus tenminste in de buurt van de Meslânzer kerk en de St Janskerk in Hoorn. Deze kerken die op Oost Terschelling de oudste gebouwen zijn die in deze tijd hun oorspronkelijke functie uitoefenen.

In zijn studie *Vreemdelingen en priesters* laat Stefan Paas zien oog te hebben voor deze plaats van de kerk. Paas overdenkt een mogelijk missionaire visie voor de kerken in Nederland. De kerken die steeds marginaler lijken te worden. Kerken vormen immers een minderheid in een overwegend seculiere omgeving. Paas' studie kan echter evengoed gelezen worden als een theologische doordenking van de consequenties van een verhuizing. Zijn verhuizing vanuit de protestants-christelijke biblebelt naar het seculiere Amsterdam. Eenmaal in Amsterdam merkt Paas hoezeer zijn geloof verweven was met de context waarin hij leefde. En hoe de reflectie op dat geloof veranderd is door een nieuwe woonplaats. Door de plaats waar je bent.¹⁹

Erik Borgman beschrijft in *Waar blijft de kerk?* hoe God zijn woonplaats kiest op de plaats waar wij zijn. Het bestaan van de kerk midden onder ons maakt dat volgens hem duidelijk. Borgman wil een misverstand vermijden: de kerk is zeker niet de (enige) plaats waar God werkzaam is. De kerk is echter wel de ruimte waar dit gezien wordt, gevierd wordt en verkondigd wordt. Hiermee bevordert de kerk de werkzaamheid van God.²⁰

Het is nooit onderzocht, maar voor betrekkelijk veel mensen op Oost Terschelling hoort de kerk er gewoon bij. Zij lopen er de deur niet plat, maar hechten aan de aanwezigheid van de kerkgebouwen in hun oorspronkelijke functie.

¹⁹ Stefan Paas, *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving*, Zoetermeer 2015

²⁰ Erik Borgman, *Waar blijft de kerk? Gedachten over opbouw in tijden van afbraak*, Baarn 2015

Dat geldt op Terschelling zeker niet uitsluitend voor de hervormde gemeente Oost Terschelling, zoals ik al eerder opmerkte. De beide kerkgebouwen van de hervormde gemeente Oost Terschelling zijn echter gezichtsbepalend en staan in of bij het centrum van de beide dorpen op Oost Terschelling. Rondom de kerken bevinden zich de kerkhoven. Veel eilanders vinden daar een laatste rustplaats voor hun familieleden en burens. De afscheidsdienst vindt vaak plaats in een van de kerken. De plaatselijke dominee assisteert de familie in de dienst. De koster is in touw en de vrijwillige grafgravers worden voor hun taak gevraagd door de kerkgemeenschap. De dorpskerken functioneren in mindere of meerdere mate als het sacrale oriëntatiepunt van de lokale gemeenschap. Voor die functie werden deze kerken ooit gebouwd. Deze centrumfunctie is verwant met de manier waarop Erik Borgman in *Waar blijft de kerk?* over de kerk denkt.

In vakanties maken de toeristen een belangrijk deel uit van de gemeenschap die er op zondagochtend samenkomt. De hervormde gemeente Oost Terschelling draagt kortom kenmerken van het kerkmodel dat volkskerk genoemd wordt.²¹

Stefan Paas weidt in zijn *Vreemdelingen en priesters* enkele pagina's aan dit kerkmodel van de volkskerk. De volkskerk is volgens Paas een van de manieren "waarop de kerken in Europa hebben gereageerd op de secularisatie." Een kenmerk van deze kerkvorm is bijvoorbeeld het respect dat er heerst voor een gedistantieerd lidmaatschap als legitieme vorm van betrokkenheid bij de kerk. Paas besteedt zowel kritische als waarderende woorden aan het missionaire model van de volkskerk. Tot die laatsten behoort zijn opmerking dat de volkskerk oog heeft "voor de verbanden en gemeenschappen die ons identiteit geven."²² In deze verkenning hebben we gezien hoe in de kerk op Oost Terschelling de streektalen bijdragen aan het ervaren van deze eigenheid.

Tot voor kort was het ongebruikelijk om in de kerkdienst op Oost Terschelling gebruik te maken van deze streektalen. Zelfs de vroegere dominee Wumkes, die zich als predikant zo ingezet heeft voor het gebruik van Friese taal in de kerk, blijkt aan de streektalen op Terschelling in dit verband voorbij te zijn gegaan. Een kleine peiling onderweg en een vraaggesprek met de voormalige docent Aasters laten zien dat het gebruik van de streektalen een functie kan hebben in het kader van een

²¹ "For most people the quality of their lives is connected to their sense of belonging and of being valued within a particular location. This location may relate to networks of shared interest and experience but for many, particularly in the countryside, it is still related to a sense of place, and to participation within a local community." Leslie Morley and Dagmar Winter, *Pastoral ministry* in: James Bell e.a., *Re-shaping Rural Ministry*, London 2009

²² *Vreemdelingen en priesters*, p. 71

bepaald soort spiritualiteit. Het is de spiritualiteit van thuis op Oost Terschelling. Deze is van belang voor de kerk, omdat zowel de Meslânzer kerk als de St Janskerk in Hoorn hier op deze locatie gevestigd zijn. Een experiment met het gebruik van de streektalen in een kerkdienst wijst uit dat voor naar schatting een aanzienlijk gedeelte van de kerkgangers (waaronder zowel eilanders als gasten) het gebruik van Aasters en Meslânzers belangrijk is. Het draagt bij aan een specifiek soort spiritualiteit in de viering.

De conclusie ligt voor de hand: het gebruik van deze streektalen in de kerk levert in deze tijd een bijdrage aan de verbondenheid met deze blik op de wereld, op de kerk en op het leven.